

JUHA SIHVOLA

Positivismista ja objektiivisuudesta

■ Dosentti Maija Väisänen arvostelee näkemystäni, että ihmistieteiden tulee olla samassa mielessä objektiivisia ja kriittisiä kuin luonnontiede. Hänen mukaansa en voi ajatella näin, jos myönnän, että humanisti tutkii tarkoitettavia ja merkityksellisiä kulttuuriohjeita, mutta luonnontiede puhumattomia luonnonohjeita. Väisänen kysyy, onko minusta tullut positivistiksi, joka selvittää, mitä sanotaan tai tehdään (kuvailee), mutta torjuu tutkimuksen, joka selvittää, mitä sanalla tai tekemisellä tarkoitetaan (selittää tai tulkitsee). Koska Väisänen nostaa esiin tärkeitä tieteenfilosofisia kysymyksiä, otan vapauden vastata melko yksityiskohdallisesti.

Positivismin käsitettä Väisänen ei määrittele mutta liittää siihen kolme ajatusta: tieteen tehtävän rajauksen empiiriseen kuvailuun, luonnontieteiden malliin perustuvan tieteen metodisen ykseyden ja objektiivisuusvaatimuksen.

Ajatus positivismista kuvailevana metodina viittaa käsitteen historiallisiin juuriin. Ranskalaisen sosiologin Auguste Comten 1800-luvun puolivälissä esittämä ja Wienin piirin filosofien 1920-luvulla kehittämä positivismi tarkoitti näkemystä, jonka mukaan tieteen tulee rajoittua kuvailemaan aistikkomusta ja johtamaan luonnonlakien kal-

taisia yleistyksiä ja ennustuksia tämän kokemuksen pohjalta.

En ole koskaan kannattanut tieteen kuvailuksi rajoittavaa positivismia. Se on järjetön kanta, koska se ei jätä sijaa oletuksille, selityksille, tulkinnoille, malleille, teorioille ja paradigmoille, joita tieteeseen välttämättä sisältyy. Positivismi ei anna realistista kuvaa sen enempää luonnontieteistä kuin humanistisesta tutkimuksestakaan. Filosofissa positivismi oli hylätty lähes täysin jo viime vuosisadan puolivälissä.

Väisänen liittää positivismiin myös ajatukseen, jonka mukaan yksi ja sama metodi soveltuu tieteellisen tutkimuksen kaikkiin kohteisiin. Tätä on kutsuttu myös metodologiseksi monismiksi. Sen tavallisimman version mukaan eksaktit luonnontieteet antavat kaikkia tieteitä koskevan metodisen ihanteen, jota muut tieteet seuraavat sikäli kuin ovat tieteellisiä. Vaikka esimerkiksi Georg Henrik von Wright on kutsunut monismia positivismiin ydinajatuksiksi, kaikki positivistiksi itseään kutsuneet eivät ole olleet ehdottomia monisteja. Comtekin katsoi, että kullakin tieteillä on myös erityis metodeja, joita ei voida johtaa muiden tieteen periaatteista.

En kannata myöskään metodologista monismia. Syy on juuri se, mihin Väisänen viittaa: koska ihmistieteet tutkivat tarkoituksia ja merkityksiä, ne käyttävät eri metodeja kuin ne luonnontieteet, joiden tutkimuskohteet eivät ole tarkoitettavia. Metodierot koskevat ennen kaikkea selitysten rakennetta. Humanisti voi selittää asioita päämääriin ja tarkoituksiin viitaten, luonnontieteilijä viittaa aikaisempiin tapahtumiin. Toinen ero on siinä, että humanistin tavoite on usein yksittäistapausten tulkinta mutta luonnontieteilijä etsii yleisiä lakeja.

Leopold von Rankea ei voida pitää Comten positivismiin hengenheimolaisina. Yhteinen piirre oli tosin vastenmielisyys sellaisia teorioita ja tulkintoja kohtaan, jotka eivät perustuneet välittömiin havaintoihin tai empiirisiin lähteisiin. Kenties siksi rankelaisista lähdekriittistä historian tutkimusta on Suomessa joskus kutsuttu lähdepositivismiksi. Ranke ja hänen seuraajansa olivat kuitenkin antipositivisteja, jotka hylkäsivät monis-

min. He vastustivat jyrkästi positivistien tapaa etsiä historiasta yleisiä lakeja ja esittää ennusteita luonnontieteiden tapaan. Väisänen ilmaus ”rankelais-comtelainen positivismi” on käsittehirviö, joka ei tee oikeutta ihmistieteiden oppihistorialle.

Metodierot eivät tee ihmistieteiden objektiivisuusongelmaa erilaiseksi kuin luonnontieteissä. Väisänen liittää objektiivisuuden vain luonnontieteisiin ja mahdollisuuteen saavuttaa varmaa ja täsmällistä tietoa. Jyrkkä antipositivisti Giambattista Vico oli päinvastaista mieltä: humanisti voi saavuttaa varmaa tietoa mutta luonnontieteilijä ei, koska kulttuuriobjekteista voi saada ensi käden tekijän tietoa mutta luonnonobjektien perimmäinen olemus jää arvoitukseksi. Molemmat ovat väärässä: varmasti, täsmällisesti ja täydellisesti totta tietoa ei voida saavuttaa missään empiirisissä tieteissä, ei ihmis- eikä luonnontieteissä.

On helppoa ymmärtää, miksi historiaa koskeva tieto ei ole varmaa ja täydellistä. Historioitsija rakentaa menneisyyden kuvan aukollisista lähteistä ja päättelee toimijoiden tarkoituksia toiminnan jättämistä jäljistä. Näistä syistä hänen väitteensä eivät ole varmoja vaan korkeintaan todennäköisiä. Historioitsija käyttää teoreettisia käsitteitä sekä valikoi ja tulkitsee kuvaamansa asiat jostakin satunnaisesta näkökulmasta. Näistä syistä hänen väitteensä eivät saavuta koko totuutta ja toisaalta niihin aina sisältyy jostakin tapahtuneeseen menneisyyteen kuulumatonta. Historiallinen tieto voi korkeintaan lähestyä totuutta, tulla totuudenkaltaiseksi. Historiallinen tieto on siis epävarmaa ja epätäydellistä.

On naiivia mutta humanistille tyypillistä ajatella, että luonnontieteilijän tilanne olisi olennaisesti toinen. Luonnontieteilijä voi toistaa kokeensa ja laskea todennäköisyydet, toteaa Väisänen. Toistojen tuottamat todennäköisyydet ovat kuitenkin induktiivisia yleistyksiä, jotka voivat kumoutua tulevan evidenssin valossa. Luonnontieteellisenkin tieto on epävarmaa ja erehtyvää. Lisäksi luonnontieteilijä tarvitsee oletuksia, malleja, teorioita ja paradigmoja. Ne voivat auttaa häntä tuottamaan totuutta lähestyvää tietoa mutta eivät saavuttamaan lopullista

totuutta. Aivan samat tekijät estävät sekä humanistista että luonnontieteellistä tietoa olemasta varmaa ja täydellistä.

Miksi väitän humanistista ja luonnontieteellistä tietoa objektiiviseksi, vaikka kumpikaan ei saavuta varmuutta ja täydellisyyttä? Eikö olisi parempi sanoa, että kumpikaan ei voi olla objektiivista? Ei, koska objektiivisuus ei lainkaan liity tiedon varmuuteen ja täydellisyteen.

Objektiivisuus liittyy siihen, että tutkimuksen lähtökohdat, aineisto ja tulokset ovat julkisesti eli intersubjektiivisesti arvioitavia. Objektiivisuus toteutuu, kun tieteellisen koulutuksen saaneet voivat vapaasti arvioida, ovatko tutkimuksen lähtökohdat uskottavia ja onko johtopäätökset oikein johdettu niistä. Objektiivista on julkisen vertaisarvion uskottavana pitämä tieto. Objektiivisuus ei edellytä, että tutkimustieto olisi varmaa, täydellistä, eksaktia ja yksiselitteistä. Objektiivisuus ei ole enempää eikä vähempää kuin pätevän dokumentoinnin ja argumentoinnin vaatimus, totesin jo ensimmäisessä pääkirjoituksessani (Haik 1/2001). Näin ymmärretty objektiivisuusvaatimus koskee yhtä lailla kaikkia tieteitä.

Humanistisen ja luonnontieteellisen tiedon tulee olla myös samassa mielessä kriittistä. Myös kriittisyys liittyy tiedon julkiseen intersubjektiiviseen arviointiin. Kriittisyys viittaa siihen, että tutkimuksessa ja sen arviossa on voitava asettaa kyseenalaisiksi ja korjaamiselle alttiiksi kaikki tieteen periaatteet. Myös kriittisyysvaatimus koskee yhtä lailla ihmis- ja luonnontieteitä.

Väisänen arvostelee saksalaisiin esikuviiin perustuvaa klassillista filologiaa siitä, että se on suhtautunut torjuvasti hänen tutkimuksiinsa, joissa etsitään antiikin runoudesta ja renessanssin taiteesta useita eri merkitystasoja, metaforien ja symboleiden taakse kätkeytyjä poliittisia merkityksiä ja joissa kätkeytyjä merkityksiä perustellaan viittamalla suulliseen esitystilanteeseen liittyviin seikkoihin.

Pyrkimys torjua Väisänen kysymyksenasettelut sillä perusteella, että tiede tulisi rajata lähteiden kuvailuun ja rohkeat tulkinat tulisi sulkea sen ulkopuolelle, on huonoa tiedettä. On totta kai hyvä asia, että

kulttuuriobjekteista etsitään uusia merkitystasoja: tekijän tarkoituksia, merkityksiä yleisölle, kätkeytyjä merkityksiä psykoanalyysin valossa, merkityksiä myöhemmille tulkitsijoille, merkityksiä nykyajalle, strukturaalisia merkityksiä ja dekonstruktion tuottamia merkitysten hajoamisia.

Uudet kysymyksenasettelut kieltävällä typeryydellä ei kuitenkaan ole mitään tekemistä objektiivisuusihanteiden tai tiedollisten arvojen kunnioittamisen kanssa. Kun puhuin tiedollisten arvojen kunnioittamisesta, en tietenkään tarkoittanut tieteen rajoja perusteetta kaventavan dogmaattisen perinteen seuraamista, kuten Väisänen tulkitsti. Erityisesti kunnioittamani tiedollinen arvo on juuri se kriittinen pyrkimys kyseenalaistaa vakiintuneita tulkintoja, jota Väisänenkin haluaisi edustaa.

Perinteitä kyseenalaistaville tulkinnoille voidaan kuitenkin asettaa myös vaatimuksia. Vaikka tulkintoja on monia, kaikkien perusteita on voitava arvioida julkisesti. Vaikka on epäreilua kritisoida Väisästä kysymyksenasettelujen sopimattomuudesta, on paikallaan arvioida, ovatko hänen vastauksensa lähdeaineiston valossa uskottavia ja onko hän esittänyt perusteensa pätevästi. Tulkintojen uskottavuus ja perustelujen pätevyys on näet eri asia kuin se ilmeinen seikka, että uusien tutkimuksellisten näkökulmien etsiminen on sinänsä ansio-kasta. ■